

МОВНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ІРОНІЇ У ТВОРІ Х. КОНЗАЛІКА «BITTERSÜSSES 7. JAHR»

Найдюк О.В.

Університет державної фіскальної служби України

У статті досліджено розглянуто динаміку змін поняття іронії. Іронія представляє речі в незвичному, новому ракурсі, підвищує зацікавленість комунікантів до предмету іронії. Виявлено основні ознаки іронічного смислу та проаналізовано їх на матеріалі німецької мови. В основу дослідження покладена класифікація іронії, основним критерієм якої є контекст. На конкретних прикладах продемонстровано засоби та прийоми ситуативної іронії. Асоціативна іронія реалізується не лише в лінійних контекстах, вона потребує для свого декодування вертикального контексту.

Ключові слова: іронія, іронічний смисл, асоціативна іронія, ситуативна іронія, фонові знання, контекст.

Постановка проблеми. Безмежним є пізнання світу і людини як його частинки. Комунікативна діяльність є невичерпним джерелом дослідження науки сьогодення. У спілкуванні проявляються різні сторони людської сутності. В процесі комунікації висловлюються думки з різною метою та з використанням різноманітних мовних засобів. Одним з таких засобів є іронія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Іронія не є новим поняттям, перші згадки про іронію виявляються у працях античних філософів, де вона представлена як один з методів, які застосовуються в полеміці. А саме, про Сократівську іронію, під якою розуміється особлива стратегія побудови аргументацій в суперечці [7, с. 176]. Якщо в часи Сократа іронія могла бути представлена як одномоментна закінчена дія або як набута манера поведінки, то тепер можна говорити про іронію як про постійний стан або особливий світогляд. З'являється поняття іронічної людини, яка завжди залишається іронічною [10, с. 142-144].

Традиційне лінгвістичне розуміння іронії зводиться до визначення її як антифрази, тобто стилістичної фігури, яка пов'язана з вживанням слова або виразу в протилежному значенні. Пізніше, в творах Ф. Шлегеля, Е.Т.А. Гофмана з'явилося поняття «романтичної іронії». Воно вказувало на невідповідність ідеалу і реального життя, відносність реальних цінностей. Саме в період романтизму в творчості письменників іронію почали розглядати як змістову категорію, пов'язану з світоглядом та естетикою авторів. Такі дослідники як І.В. Арнольд [1], Н.М. Наер [11], приходять до висновку, що іронія сьогодні набула характеру загальноестетичної та загальносеміотичної категорії. Результатом використання іронії є декодування адресатом іронічного значення, яке передає значення будь-якої мовної одиниці, пряме значення якої і стилістичне забарвлення не відповідають природі денотату. В цьому випадку іронія представляє більш яскраву палітру відтінків значень, яка підвищує виразність твору і його значимість для сприйняття.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Комплексний аналіз засобів іронії та механізмів формування іронічного смислу на матеріалі німецької мови потребує детального дослідження, що й спонукало нас до даної розвідки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження мовних засобів вираження іронії в у творі Н. Konsalik «Bittersüßes 7. Jahr» (Х. Кон-

залік «Гірко-солодкий сьомий рік»). Для досягнення поставленої мети слід розв'язати наступні завдання: визначити розуміння поняття «іронії»; виявити іронію в творі Х. Конзаліка «Bittersüßes 7. Jahr»; проаналізувати мовні засоби вираження іронічного ефекту.

Виклад основного матеріалу. Іронія – одна з форм комізму, вона зображує ідеальне як реальне, негативне показує у позитивному світлі.

Іронічне значення повинне відповідати таким критеріям:

1. Висловлення повинно допускати дві протилежні одна одній інтерпретації;

2. Учасники іронічної (мовленнєвої) ситуації повинні володіти здатністю розпізнати конкуруючі інтерпретації (наприклад, бути знайомі з контекстом, знати особистість іронізуючого, володіти достатніми мовними знаннями та ін.) [9].

Проте, під час реалізації іронії не виключається неправильна інтерпретація іронії, коли іронічне висловлення не сприймається як таке, і навпаки, коли неіронічне висловлення сприймається як іронічне. Виникає питання «сигналів іронії» для мінімізації хибного сприйняття іронічного висловлення. З розвитком прагматики до сигналів іронії почали відносити контекст висловлення, що спонукає до виокремлення ситуативної та асоціативної іронії.

Засоби творення і прийому творення ситуативної іронії: 1) лексико-стилістичні (слова з інгерентною іронічною конотацією, іронічно маркована лексика); 2) логіко-смислові (антифразис, іронічні епітети, іронічні порівняння, іронічні метафори і перифрази, гра слів); 3) синтактико-стилістичні (риторичні питання, парцеляція, вставні і вставлені конструкції, синтаксичні конвергенції) [4, с. 8].

Асоціативна іронія, на відміну від ситуативної, реалізується не лише в лінійних контекстах, а вимагає для свого втілення вертикального контексту. Її адекватне декодування залежить від текстової пресупозиції глобального характеру, екстралінгвістичної та інтертекстуальної пресупозицій. При сприйманні асоціативної іронії збільшується активність читача. Наявність фонових знань у реципієнта для адекватного декодування асоціативної іронії робить її ефектним засобом інтелектуалізації мовлення [4, с. 13].

Розглянемо реалізацію іронії на конкретних прикладах, а саме на матеріалі твору Х. Конзаліка «Bittersüßes 7. Jahr».

Коротко щодо змісту твору: Петер Захер – успішний архітектор, Сабіне Захер – його дружина. Досить заможна сім'я, яка має власний розкішніший будинок, достаток, проте взаєморозуміння зникає прямо пропорційно успіху Петера в бізнесі.

1. *Seit Peter das »Wirtschaftswunder« in die Ehe trug, kamen mit Geld und Erfolg auch Mißtrauen in Sabines Herz* [1, s. 5-6].

Проблема сім'ї Захер висловлена автором одним реченням з використанням іронічного протиставлення: «*Wirtschaftswunder*» принесло крім очікуваних *Geld und Erfolg* також *Mißtrauen* у серце Сабіни – ідеальне протиставляється тому, що є насправді. У першій частині наведеного прикладу вжито прецедентне ім'я *Wirtschaftswunder* (економічне диво). Прецедентне ім'я – індивідуальне ім'я, яке пов'язане або 1) з добре відомим текстом, який належить, як правило, до прецедентних (напр., Обломов, Тарас Бульба), або 2) з ситуацією, широко відомою носіям мови і яка виступає за прецедента (напр., Іван Сусанін, Колумб); це – ім'я-символ, яке вказує на певну еталонну сукупність визначених ознак (Моцарт, Ломоносов) [2, с. 108]. «Економічне диво» (також «економічне чудо»; англ. economic miracle) та «економічний тигр» – образні вислови, якими описують тривалі періоди стрімкого економічного зростання деяких країн та регіонів [3]. Економічний термін – економічне диво – продукує асоціативну іронію завдяки ефекту гіперболізації, який виникає через приховане порівняння стрімкого економічного розвитку країн з успішною діяльністю будівельної фірми Петера Захера.

У другій частині речення структурно-семантична конвергенція служить для передачі ситуативної іронії через семантичну віддаленість синтаксично однорідних членів: *mit Geld und Erfolg auch Mißtrauen* (з грошима і успіхом також недовіра). Для розпізнання асоціативної іронії потрібні фонові знання, а саме розуміння, що таке «економічне диво», інакше читач не зрозуміє, що хоче сказати автор. Ситуативна іронія простіша в розпізнанні та розумінні, вирішальну роль тут відіграє контекст.

2. *Heute? Sabine lehnte sich an das große, offene Bücherregal und schüttelte den Kopf. Sie begriff es einfach nicht. Was von Peter geblieben war, war ein vorzüglicher Maßanzug, ein selbstsicheres Benehmen, ein vorbildliches Zurschaustellen ihrer glücklichen Ehe in der Gesellschaft, und ab und zu ein Kuß vor dem Schlafengehen, der soviel bedeutete wie: »Das hast du heute gut gemacht! Ich danke dir«.*

Einem Pferd streichelt man die Nüstern und klopft ihm auf die Kruppe. Ehefrauen sollen sich mit einem Küßchen begnügen als Dank für das Abendessen, für die Ruhe, für den Kaffee, für irgend etwas, was »ihm« zusagte [1, s. 6].

Автор твору іронічно порівнює жінок з конем: коли задоволені конем, то йому гладять ніздрі і плескають круп, а дружини за вечерю, спокій, каву та ще щось, що їм, тобто чоловікам, подобається, повинні задовольнятися одним поцілунком (*sollen sich mit einem Küßchen begnügen*). Ситуативна іронія прикладу 2 ґрунтується на протиставленні коня дружині. Дружина, ніби кінь мовчки «тягне» образ зразкової дружини і бере-

гине щасливої сім'ї і як подяку за гарно зіграну роль вона отримує поцілунок. У другому абзаці іменник *Kuß* вжито з зменшувально-пестливим суфіксом *-chen* – *Küßchen*, що ніби підкреслює ніжність того поцілунку, тим самим інтенсифікує іронічний ефект. Також для створення іронічного смислу в порівнянні використовується одночасно однина і множина: *Einem Pferd* і *Ehefrauen*. Усі дружини виконують однакову роботу і отримують однакову подяку, чого не скажеш про коня. Крім того, кінь повинен мати господаря, а жінка, стає дружиною лише у шлюбі з чоловіком. Автор твору іронізує над проблемою гендерної нерівності: головним залишається чоловік.

Ситуативна іронія наведеного вище прикладу виникла завдяки контексту. Якби речення *Einem Pferd streichelt man die Nüstern und klopft ihm auf die Kruppe. ma Ehefrauen sollen sich mit einem Küßchen begnügen als Dank für das Abendessen, für die Ruhe, für den Kaffee, für irgend etwas, was »ihm« zusagte*. не стояли поруч, а у першому абзаці не було опису ситуації сім'ї Захер, то це були б звичайні розповідні речення. Несподівані авторські асоціації та відповідна структура розміщення речень сприяли виникненню ситуативної іронії.

3. *Peter Sacher kannte Dr. Portz schon als kleiner Junge. Sie hatten zusammen auf der Straße gespielt, im Sandkasten Burgen gebaut, und schon da zeigte sich, was einmal aus ihnen werden würde: Peter baute die Sandvillen, und Ernst zerstörte sie. Dementsprechend war Peter Architekt geworden, während Dr. Portz als Fachanwalt für Ehescheidungen einen weiten Ruf erlangt hatte* [1, s. 19].

Ситуативна іронія прикладу 3 виникає завдяки іронічному порівнянню. Ще в дитинстві, коли Петер Захер і Ернст Портц були дітьми, перший будував, а другий – руйнував (*Peter baute die Sandvillen, und Ernst zerstörte sie*), було видно, хто чим займатиметься в майбутньому. Відповідно Петер став архітектором, а Ернст – адвокатом в процесах розірвання шлюбу, маленьким хлопчиком він руйнував пісочні замки, а коли виріс, то почав руйнувати людські долі, від матеріального перейшов до нематеріального. Внаслідок реалізації суперечності між реальними якостями денотата і його авторською характеристикою: адвокат – руйнівник, виникає ситуативна іронія прикладу 3.

4. *Müdigkeit überfiel Sabine. Trauer, Einsamkeit, Schmerz, alles drückte sie nieder.*

Aber auch Trotz.

Sie begann zu grübeln.

Es gibt erwiesenermaßen auf der Welt nichts Gefährlicheres als eine grübelnde Frau. Was Helden nicht wagten, was Philosophen nicht erdachten, was selbst Politikern nicht einfiel (gibt es noch eine Steigerung?), das gebiert der Haß im Hirn einer grübelnden Frau.

Zwischen Melancholie und Weltzerstörung schwingt der Pendel des rätselhaften menschlichen Gemütes. Als Agrippina grübelte, starb Claudius wenig später an Gift. Das Grübeln einer Dubarry kostete Ludwig den Kopf.

Männer – laßt eure Frauen nie grübeln!

Sabines Grübeleien war allerdings einfacherer Natur und frei von zerstörerischen Elementen. Sie dachte nur an Rache [1, s. 85].

Асоціативна іронія прикладу 4 ґрунтується на стереотипності чоловічого відношення до жінки, як до суб'єкту, якому не властиво думати, над чимось ламати голову. І якщо раптом це трапляється, тоді слід чекати непередбачуваних наслідків, в першу чергу для чоловіків. Для підсилення експресії автор використовує прислівник *erwiesenermaßen* (як доведено), субстантивованій прикметник вищого ступеня порівняння та займенник *nichts Gefährlicheres* (нічого небезпечнішого). Синтаксична конструкція другого речення із вставним риторичним запитанням є засобом виділення іронії, вираженої логіко-смісловим прийомом: *Was Helden nicht wagten, was Philosophen nicht erdachten, was selbst Politikern nicht einfiel (gibt es noch eine Steigerung?), das gebiert der Haß im Hirn einer grübelnden Frau.* (Те, на що не відважились герої, що не придумали філософи, що не спало на думку політикам (Потрібно перераховувати ще?) народжує ненависть в мозку жінки, яка думає.) Завдяки гіперболізації сили жіночої думки виникає іронічний ефект. Наступні твердження вказують на те, до чого може привести жіноча роздумливість: *Melancholie und Weltzerstörung* (меланхолія або знищення світу). Як доказ небезпечності жіночих роздумів автор твору вживає прецедентні імена *Agrippina, Claudius, Dubarr, Ludwig*, які в свою чергу апелюють до прецедентних ситуацій: отруєння Клавдія і смерть Людовіка. Прецедентна ситуація – деяка «еталонна», «ідеальна» ситуація, пов'язана з набором визначених конотацій, диференціальні ознаки яких входять в когнітивну базу [6, с. 46]. Розглянемо детальніше перераховані вище прецедентні ситуації.

Після одруження Клавдія на Агриппіні та всиновленням Нерона, імператор офіційно визнав його спадкоємцем престолу. Основна діяльність Агриппіни була направлена на зміцнення позицій свого сина як спадкоємця. Для цього вона розставила вірних їй людей на державні посади, покарала невірних їй. Імператор Клавдій починає розчаровуватись у шлюб, прохолодніше ставитись до Нерона і знову зближуватись з Британніком. Агриппіна зрозуміла, що може усе втратити і почала думати, як вирішити ситуацію. Рішення прийняла просте: отруїла Клавдія грибами [5].

Король Франції Людовік V увійшов в історію як король-бабій. Справжню «славу» Людови-

ку XV принесла маркіза де Помпадур. Віддаючи перевагу жінкам перед управлінням державою та військовою справою, він програв Семирічну війну (1756-1763), внаслідок чого Франція втратила низку колоній, зокрема Канаду й острови у Вест-Індії.

Нова коханка короля, Дюбаррі, заступаючи на місце Помпадур після смерті останньої в 1764 році, провела на місце герцога Шуазеля, який захищав парламенти, д'Егільона, їх лютого супротивника. Людовік не звертав уваги на народне невдоволення, він займався виключно своїми інтересами і полюванням. Король помер від натуральної віспи, заразившись нею від молододівчини, що хворіла на цю хворобу. Дівчину йому надіслала мадам Дюбаррі [8].

Як свідчать наведені історичні факти, попри те, що змінюється все, не змінюється лише жінка: вона досягає своєї мети, знищуючи на своєму шляху тих, хто заважає, навіть якщо це імператори та королі. Спираючись на факти, автор твору закликає чоловіків: *Männer – laßt eure Frauen nie grübeln!* (Чоловіки – ніколи на дозволяйте своїм жінкам роздумувати!), знову іронізуючи над жіночими роздумами: якщо жінка починає робити те, чого вона, за звичай, не робить, це вже небезпечно. Що стосується Сабіни, то порівнюючи роздуми історичних осіб Агриппіни і Дюбаррі, автор запевняє, що Сабіна *dachte nur an Rache* (думає лише про помсту), так як вона є *allerdings einfacherer Natur und frei von zerstörerischen Elementen* (звичайно простіша натура і вільна від знищувальних елементів). Сабіна лише дружина архітектора, а не імператора чи короля, тому думки у неї простіші – просто помста. Іронія виникає через порівняння.

Висновки і пропозиції. Вираження ситуативної іронії пов'язане з експресивно-образним і емоційно-оцінним вживанням мовних одиниць. Семантичною основою цього вживання є семантична двоплановість. Асоціативна іронія реалізується лише в умовах наявності горизонтального і вертикального контекстів. Висловлення і речення, за допомогою яких виражається іронічний смисл мають таку будову: спочатку ситуація, а потім ставлення до неї. Друга частина є втілення суб'єктивної авторської модальності.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні сарказму як емоційного різновиду іронії у творах німецьких авторів.

Список літератури:

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка // И.В. Арнольд – М.: Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
2. Гудков Д.Б. Теория и практика межкультурной коммуникации // Д.Б. Гудков – М.: ИТДГК „Гнозис“, 2003. – 288 с. – Библиогр.: с. 272–287.
3. Економічне диво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Економічне_диво
4. Калита О.М. Мовні засоби вираження іронії в сучасній українській малій прозі // О.М. Калита. Автореф. дис. канд. філол. наук. – К, 2006. – 23 с.
5. Клавдій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%BD>].
6. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: курс лекций. – М.: «Гнозис», 2002. – 284 с.
7. Кьеркегор С.О. О понятии иронии // С. О. Кьеркегор. – Логос. – 1993. – № 4. – С. 176-178.
8. Людовік 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BA_XV
9. Семенов И.А. Ирония как категория культуры [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/iriniya-kak-kategoriya-kultury>
10. Eastham A. Aesthetic Afterlives: Irony, Literary Modernity and the End of Beauty // A. Eastham. – London, 2011. – 273 p.
11. Naer N.M. Stilistik der deutschen Sprache // N.M. Naer – Высшая школа, М. – 2004. – 271 с.

Список джерел ілюстративного матеріалу

1. Konsalik H. Bittersüßes 7. Jahres – München, Heyne, 1979. – 190 s.

Найдюк О.В.

Университет государственной фискальной службы Украины

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ИРОНИИ В ПРОИЗВЕДЕНИИ Х. КОНЗАЛИКА «BITTERSÜSSES 7. JAHR»

Аннотация

В статье рассмотрена динамика изменений понятия ирония. Ирония представляет вещи в необычном, новом ракурсе, повышает заинтересованность коммуникантов к предмету иронии. Обнаружено основные признаки иронического смысла и проанализировано их на материале немецкого языка. В основу исследования положена классификация иронии, основным критерием которой есть контекст. На конкретных примерах продемонстрировано средства и приемы ситуативной иронии. Ассоциативная ирония реализуется не только в линейных контекстах, она требует для своего декодирования вертикальный контекст.

Ключевые слова: ирония, иронический смысл, ассоциативная ирония, ситуативная ирония, фоновые знания, контекст.

Naidiuk O.V.

University of State Fiscal Service of Ukraine

LINGUISTIC MEANS OF IRONY EXPRESSION IN H. KONZLIK'S WORK «BITTERSÜSSES 7. JAHR»

Summary

The article deals with the dynamics of changes of irony concept. The irony represents things in an unusual, new perspective, increases interest of communicants to the subject of irony. The basic features of ironic meaning are analyzed on the material of German language. The classification of irony, whose main criterion is a context, is put into investigation. Means and methods of situational irony are shown on the certain examples. Associative irony is realized not only in the linear context, but it needs vertical context for its decoding.

Keywords: irony, ironic meaning, associative irony, situational irony, background knowledge, context.